TARİHBOZUMU

Tarih Sosyolojisi Denemeleri

Yasin Aktay

VaDi

TARİHBOZUMU
Tarih Sosyolojisi Denemeleri

Yasin Aktay

Vadi Yayınları: 376
Toplum Dizisi: 116
ISBN 978-605-9114-49-3

Yayın hakları:
© Vadi Yayıncılık, 2021

Yayın Yönetmeni: Bekir Cantemir
Yayına Hazırlayan: Berkehan Kıran
Tashih: Yunus Badem
Sayfa Düzenleme: DBY Ajans
Kapak Tasarım: Hüma Abay

1.-2. Baskı: Açılım Kitap, İstanbul, 2010, 2013
Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı: Vadi Yayınları, İstanbul, 2021

İç Baskı/Cilt:
Mavi Ofset (Sertifika No: 45756)

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tümünün veya içeriğinin herhangi bir bölümünün yayıncının yazılı izni olmadan fotokopi dâhil, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır.

Vadi Kültür Sanat ve Yayıncılık A.Ş.
Yayıncılık Sertifika No: 31122
Muhittin Üstündağ Cad. No:11 Kadıköy/İstanbul
Tel: +90 216 428 11 02 Faks: +90 216 428 11 01
E-Posta: bilgi@vadiyayinlari.com.tr

www.vadiyayinlari.com.tr
VadiYayinevi

YASİN AKTAY: 1966'da Siirt'te doğdu. Siirt İHL'yi 1985'te tamamladıktan sonra ODTÜ Sosyoloji Bölümünde 1990'da lisans, 1993'te *Political and Intellectual Disputes on the Academisation of Religious Knowledge* isimli teziyle Yüksek Lisans; 1997'de de *Body, Text, Identity, Islamist Discourse of Authenticity* başlıklı tezle doktora derecelerini aldı. 1999 yılında Uygulamalı Sosyoloji alanında Doçent, 2005 yılında da Kurumlar Sosyolojisi alanında Profesör oldu. ABD'de Utah ve Maine Üniversitelerinde akademik çalışmalar yaptı, dersler verdi. 1992-2012 yılları arasında Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyeliği yaptı. Hâlen Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesidir. 1991 yılından itibaren *Tezkire* dergisini, 2002 yılından itibaren de *Sivil Toplum* dergisini çıkarmaktadır. 2010-2014 yılları arasında Ankara'da bulunan Stratejik Düşünce Enstitüsü Başkanlığını yaptı. Birçok TV kanalında programlar yapan Aktay, yurt içi ve yurt dışı birçok dergide Türkçe, Arapça ve İngilizce kitaplar ve makaleler yayınladı. TÜBA Üyesi de olan Aktay, hâlen *Yeni Şafak* gazetesinde köşe yazıları yazmaktadır.

Yayımlanmış kitapları: *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm* (A. Topcuoğlu ile 1996), *Önce Söz Vardı: Felsefe, İlahiyat ve Sosyolojide Hermenötik* (1996; 2020), *Din Sosyolojisi* (M. E. Köktaş ile 1998), *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı: Alevilik ve İslam Protestanlığı* (1999; 2021), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (2004), *Küresel Kentleşme: Konya Örneği* (2006), *Türk Sosyolojisinin Tarihine Eleştirel bir Katkı* (2010), *Türkiye'de Ortak bir Kimlik Olarak Ötekilik* (2010), *Korku ve İktidar: Komplo Üretimi ve Elit Tahakkümü* (2010), *Karizma Zamanları: 28 Şubat'tan 27 Nisan'a AK Parti ve Türk Siyaseti* (2011), *Hepimiz Ötekiyiz,* (A. Kızılkaya ile 2014), *Neye Himmet Neye Hizmet* (2014), *Küreselleşme, Çokkültürlülük, Sahicilik, Sosyoloji Temrinleri-1* (2015), *Postmodern Kavşakta Din ve Sivil Toplum, Sosyoloji Temrinleri-2* (2015), *İslam ve Solun Soykütüğü* (2016; 2021), *İslam ve Sekülerleşmenin Kaynakları* (2017; 2021), *Seyyid Kutub, Siyasal Teoloji, Fıkıh ve Tarihsellik* (2017), *Culture and Politics in the Changing Middle East* (P. Sharkawy ve A. Uysal ile 2012), *Culture and Politics in the New Middle East* (P. Sharkawy ve A. Uysal ile 2012), *State Justice and Youth* (B. Akgün, A. Uysal, F. Bendridi ile 2014), *El-Thaqafatu ve Dirasatu'l Sharkqu'l Awsat* - 2 Cilt (P. Sharkawy ve A. Uysal ile 2012), *El-devletu ve'l adeletu ve'l-şebab* (B. Akgün, A. Uysal, F. Bendridi ile 2014), *Devlet Adalet ve Gençlik* (B. Akgün, A. Uysal, F. Bendridi ile 2014), *Demokrasiye Nasıl Bakmalı* (2021), *Gelenek ve Muhafazakarlığa Nasıl Bakmalı* (Mahmut H. Akın ile 2021), *İslam Tarihinin Tartışmalı Konularına Nasıl Bakmalı* (M. Mahfuz Söylemez ile 2021).

Çevirileri: Bryan S. Turner'dan *Max Weber ve İslam* (1992; 2020), Muhammed Arkoun'dan *Tarih, Felsefe ve Siyaset Üzerine Konuşmalar* (C. Erdemci ile 2000), Ira Lapidus'tan *İslam Toplumları Tarihi- 2 Cilt (2002; 2010),* Emile Durkheim'dan *Dinî Hayatın İlk Biçimleri* (K. Çapık ile 2019).

İçindekiler

ÖNSÖZ 9

GİRİŞ: TARİHBOZUMU VE TARİH BİLİNCİ 29
Tarih Ortaklığının Sahicilik Sorunu 29
Tarih mi Devleti, Devlet mi Tarihi Yapar? 33
Tarih Bilincinin Koşulları 35
Egemenlerin Tarihinden Egemenlerin Küres(elleşmes)ine 40

TARİHİN SOSYOLOJİSİNDEN ANTROPOLOJİSİNE: FENOMENOLOJİK BİR YAKLAŞIM 43
Tarih ve Sosyolojik Teori 43
Bir Fenomen Olarak Tarih 53
Tarih Sosyolojisi 57
Tarihin Yargısı 59
Bir Sosyal Aktör Olarak Tarih 63
Rüya ve Tarihin Yorumu 65
Antropoloji Olarak Tarih 66

"TARİHİN SONU"NA GEÇ KALMAK MÜMKÜN MÜ? 67
Tarihsici Teoloji Çağı 67
Tarihe Dönmek ile Tarihe Yetişmek 71
Medeniyet Bilinci 74
Medeniyet, Barbarlar ve Hayaletler 76
Liberal 'Son'a Gitmeyen Tarihler: 11 Eylül ve Etrafı 79

ESKATOLOJİLERİN SONUNDAN ÇATIŞMANIN DEVAMINA? 83
Tarih Eskatolojisinin Cennet ve Cehennemi 87
Eskatolojilerin Sonu Yani Çatışmanın Devamı 90

METİN, TARİH VE ŞİDDETİN KAYNAKLARI 95
İslam'ın Kültürel Çoğulculuğunun Tarihsel ve Sosyolojik Tezahürleri 95
İmparatorluk ve Çokkültürlülük 105
İslam Bağlamında Kök(t)encilik ve Metinsel Şiddet 112

YARINLAR İÇİN OSMANLI TARİHİ 117
Tarihin Bilimsellik İmkânı veya Bir Tarih Sosyolojisi Denemesi 121
Amaca Özel Osmanlı Tarihi 135
Merkeziyetçi Osmanlı 136
Sivil Toplumun Osmanlı'sı 138
Hukuk, Kapitalizm ve Osmanlı Modernleşmesi 142

CUMHURİYET: BİR HİPER-GÖSTEREN 161
Otel ve Cumhuriyet 161
Cumhuriyet ve Toplumsal Değişim 166
Aydınlatan Cumhuriyet ile Şımartan Demokrasi Arasında 176
Türkiye'de Demokratik Cumhuriyet Şansı Üzerine 181

CUMHURİYET DÖNEMİNDE DİN POLİTİKALARI VE DİN İSTİSMARI 189
Kârlı Bir Sembolik Yatırım: İstismar Siyaseti 190
Cumhuriyet Döneminde Din Politikaları 197
Cuma Hutbeleri: Dinî Medyanın İletişim Kanalı 207

SOYKIRIM TARİHÇİLİĞİ VE TARİHİN ŞEHVETLİ HADIMLARI 213
Fransa'nın Ermeni İlgisini Doğru Okumak 216
Avrupa'da... Bu Zamanda... Srebrenitsa! 219
İntikam Değil Adalet İstiyorlar 222
Hollanda Soykırım Beğeniyor 233
Tarihin Adaleti 236
Tarih Kurumu ve Vatandaşlık 237
Özümüze Dair 240
Aydınların "Özürlü" İhtilafı 243

COĞRAFYADAN İBRET ALMAK 247
Ümit Burnu'nda Ümitleri Tazelemek 247
Coğrafyadan İbret Almak 250
Oryantalizm 252
Milel ve Nihal Geleneği 255

OKSİDENTALİZM VEYA HER KARŞILAŞMANIN İKİ YANI VARDIR 259
Doğu Diye Bir Yer Yok Artık 267
Oryantalizm Batılı Hegemonyayı Doğurmadı, Batı Emperyalizmi Oryantalizmi Doğurdu 268

...VE TARİH BAŞLADIĞI YERE DÖNER 277
Bir Mezopotamya Güzellemesi 277

TÜRKİYE'DE BİR TARİH BİLİNCİ OLARAK DİASPORİK DUYGU 287
Alevi Diasporası 291
İslamcı Diasporası 292

Solun Diasporası 293
Modernlik Diasporası 294
Diasporanın Güneydoğu'su 298

TARİHLER İÇİNDE TARİHSİZ OLMAK 307

KAYNAKÇA 325

İNDEKS 335

ÖNSÖZ

Tarih bilgisi bugün muhtemelen tarihte olmadığı kadar çoğalmış ve zenginleşmiş durumda. Gittikçe sayıları çoğalan üniversitelerdeki tarih bölümleri tarih bilgisini akademik düzeyde alabildiğine çoğaltmakta ve zenginleştirmektedir. Aynı anda sayısız yayınevinin tarih alanında her gün yayınladığı sayısız tarih kitabı, televizyonlardaki tarih programları ile ve gazetelerin tarihi konu edinen köşeleri veya yazı dizileriyle popüler tarihçilik bir tür "tarih patlaması" yaşatıyor bize. Jean Baudrillard'ın *Kötülüğün Şeffaflığı*'nda (1995) bahsettiği "aşırı fenomenler"den birinin tarih bilgisi olduğunu bile söyleyebiliriz. Baudrillard'ın söz konusu ettiği fenomenlerden biri cinsellik, biri estetik, biri de ekonomi idi. Estetik, cinsellik ve ekonomik açılardan yoksunluklar yaşıyor olduğumuza dair eleştirilere karşı Baudrillard, aksine her üç alanda da tam bir aşırı varlık çağını yaşıyor olduğumuz yönünde ilginç bir cevap vermişti. Estetik bakış ve yaklaşım o kadar fazla çoğalmış ve her tarafa nüfuz etmiş durumda ki bir tür aşırı estetik çağında yaşıyoruz, bu da bizi trans-estetik bir aşamaya götürüyor. Güzellik her yere o kadar yaygınlaştı ki artık

fark edemiyoruz ve giderek çirkinliğin içindeki güzelliği veya güzellikleri bozarak farklı bir güzelliği arayacak noktaya geliyoruz. Aynı şeyi cinsellik alanında yaşıyoruz. Cinsel baskılar ve tatminsizliklerden dem vurulabiliyor, oysa çağımızdaki aşırı cinsellik deneyimleri bizi tuhaf bir cinsellik ötesi, yani trans-seksüel noktaya getirmiş bulunuyor. Cinselliğin aşırı deneyiminin vardığı noktadır transseksüellik. Ekonomi alanında da belki dünyanın birçok alanında hâlâ büyük yoksulluklar yaşanıyor ama dünyanın belli taraflarında yaşanan aşırı ekonomik hayat, ekonomiyi de anlamsızlaştıran ve varlığı hiçbir ekonomik duygu bırakmayan veya ekonominin hayatın geriye kalan bağını koparan bir noktaya getirmiş bulunuyor. Transekonomi çağıdır bir bakıma söz konusu olan.

Baudrillard tarih bilgisinin bu çoğalmasından bahsetmiyor belki, ama genel anlamda aşırı fenomenlere dair yaklaşımına, söyledikleri kolaylıkla uyarlanabilir. Aşırı çoğalan bilginin bütün alanlarında olduğu gibi tarih alanında da çoğalan bilgi, tarih bilgisinin geçmişi aydınlatabileceğine dair duyguya bambaşka bir etki yapıyor. Aşırı tarih bilgisi, tarih bilgisini de anlamsızlaştırabiliyor, tarih duygusunu çekip alıyor, başka bir şeye dönüştürüyor, bir tür trans-historia bir etkiyle...

Bütün bir tarih bilgisinin altında yatan en önemli saik, geçmişte olanların gerçeğinin bir "tarih gözü" altında eninde sonunda bütün çıplaklığıyla görünür hâle geleceğine dair inançtır. Yaşamakta olduğumuz ve bir türlü hesabını göremediğimiz birçok haksızlığın takdirinin eninde sonunda yapılacağı bir ilahi adalet sorumluluğuyla da yüklü bir "tarih gözü". Oysa tarih bilgisinin aşırı çoğalması karşısında da geçmişte yaşananlara dair daha aydınlık bir noktaya doğru yürümüyor olduğumuz duy-

gusu veya karamsarlığı da eş zamanlı olarak yayılmaktadır. Büyüğüyle küçüğüyle anlatıların kısa zaman içinde sarsıldığı ve her birinin yerine yenisi ikame oluyorsa da yeni anlatıların ömrünün de çok uzun olamadığı postmodern denilen çağda tarih bilgisi ile kurulan anlatılar da nasibini alıyor. Üstelik diğer bilgiler karşısında muhtemelen tarihselliğe dayalı anlatılar çok daha zayıf duruyorlar. Özellikle tarihe bir yön ve bütünlük isnat eden tarihsellikler içindeki anlatı boyutu kendini daha kısa sürede ele veriyor. Marx, Hegel veya Avrupa merkezci diğer tarihsel düşüncelerin hepsinin dünyayı getirip bıraktığı yer, tarih algılarına yüklenmiş ağır maliyetler oldu. Bu maliyetleri bütün insanlık öderken, tarihselci düşünceler veya metinler üzerinden nasıl bir şiddet üretilebildiğine dair eleştirel bilinç önemli mevziler kazanmış oldu. İnsanların kimliklerini ve dünyalarını tarihsel algılara göre kurduğu dönemler hakkındaki bu farkındalığın görece arttığı bu dönemi tarih bilinci açısından "tarihbozumu" ile niteleyebiliriz sanırım.

Tarihbozumu, tarihin nesnel bir biçimde bilinmesiyle ilgili iyimser bakışların sarsıldığı bir duruma işaret ediyor. Tarih bilgisini sorunlaştıran, tarih diye bildiğimiz bilginin mahiyeti hakkında bir eleştirel farkındalığa denk düşen bir süreç... Modern dünyada mitolojik veya dinsel düşüncenin inanılırlığını yitirmesiyle yaşanan ve Max Weber'in "dünyanın büyübozumu" diye isimlendirdiği sürece çok benzer yanları var. Dünyanın büyübozumu, yeryüzünde olup biten her şeyin esrarengiz ve genellikle kendini aşan, öte dünyaya ait nedenlerle açıklandığı bir bilinç düzeyinden, her şeyin bu dünyadaki varlığı veya nedenselliğiyle açıklandığı bir düzeye geçişi anlatıyor. Dünyada olup bitenler hakkında dünyanın ötesinden

nedenler aramaya gerek yoktur artık. Her şey dünyanın kendi sınırları içinde açıklanabiliyordur. Bu isimlendirme, kuşkusuz sekülerleşme veya modern bilim lehine büyü veya mitolojik düşüncenin sonunu ilan eden bir yaklaşım. Büyübozumu, rasyonelleşmenin ve sekülerleşmenin modern zamanlara ait en yüksek seviyesi kabul edilmiştir. Zamanla büyübozumunun dinlerin hayat üzerindeki etkisini azaltma yönünde bir hayli ilerlemiş olduğu, buna mukabil her aşamada başka büyü biçimleri, yeni metafizik düşünce biçimlerinin ortaya çıkışını aslında engelleyemediği de görüldü. Din ve mitolojinin son bulduğu Aydınlanma'nın içerdiği negatif unsurlar kısa sürede fark edildi. Dine karşı bilimin, kendi kutsallarını üreterek yayılan metafizik önermelerle dolu olduğu anlaşıldı. O yüzden büyübozumu bir yandan da salt bir dönemsel "farkına varış" olarak kaldı. Büyübozumu bir bilinç düzeyi olarak hakkının verilebilmesi için sürekli bir teyakkuzu gerekli kılıyordu.

Tarihbozumu da birçok bakımdan aynı paralelde düşünülebilir. Burada tarihin aşırı çoğalması dolayısıyla yarattığı bir etki var. Kuşkusuz birçok yerde bu etki tarihin artık hiçbir karanlık noktasının kalmamacasına ve bir bütün olarak aydınlanmakta olduğu izlenimidir. Bu hemen değilse bile umut edilebilir bir gelecekte olabilecek bir şey olarak telkin edilmektedir. Diğer yandan her karanlık noktayı aydınlatan tarih söylemi aynı zamanda bugüne kadar geçerli olan bir tarih bilgisini veya ezberini sıklıkla bozdukça, tarihin bize şimdiye kadar anlattığı her şeyin bir kuşkuya maruz kalması da çok daha güçlü bir yan etki olarak yayılır. Aydınlatan her bilgi eski bir bilgiyi geçersiz kıldıkça tarihin bize sağlam bilgi vermesiyle ilgili inanç kaçınılmaz olarak zedelenir. Tarih bilgisi böy-

lece sürekli tashih edilmeye ihtiyaç duyan tekinsiz bir alan olarak algılanmaya yüz tutar. Tarihbozumunun bir boyutu bununla ilgilidir. Diğer kısmı da daha radikal olmak üzere üretilen her tarih bilgisinin onu üreten insanın gerçekliğiyle alakalı olduğu gerçeğinin toplumsal ayrışmalara yansıyan yanlarının daha fazla görünmesidir. Her ideolojik topluluk kendi tarihiyle var oluyor, kendine bir tarih yazıyor ve sadece kendi cemaati içinde itibar gören bir tarih oluyor bu.

Bütün bu gelişmeler tarih hakkında bazı şeyleri söylememizi giderek daha da kolaylaştırıyor: Bugünü geçmişin ışığında değil, genellikle geçmişi bugünün ışığında okuruz. Ama hep tam tersini yaptığımızı zannederiz. Geçmişe bir yol bulup gittiğimizde, derlediğimiz bilgilere tarih diyoruz ve her nasılsa ulaştığımız bu tarih sayesinde geçmişi aydınlattığımızı düşünüyoruz. Tarih geçmişten bugüne yazılan bir şey değil, bugünden yola çıkılarak okunan veya yazılan bir hikâyedir. Tabii ki bu hâliyle tarih bilgisi mutlak bir bilgi değildir, beşerî bir bilgidir ve böyle unutkanlıklarla veya seçmeli hatırlamalarla malul bir bilgidir. İnsanlar bir şeyin tarihine onu kendilerine en son hatırlatan olayların ışığında bakarlar. Tam da bu yüzdendir ki bugün gerçek anlamda "tarih patlaması" türünden bir şey yaşıyoruz.

Tarih patlaması, tarih bilgisinin alabildiğine çeşitlendiği ve bu bilginin hayatımıza her zamankinden çok daha fazla dahil olduğu bir gerçeği ifade ediyor. Her gün tarihle ilgili bir ezberimizi sorgulamaya davet eden yığınla tarih davetiyesi alıyoruz. Eskiden beri başka türlü bildiğimiz bir dizi olay hakkında bugün bizi şok etmeyi hedefleyen yeni bilgilerle yüzleşiyoruz. Böylece tarihin gerçeğiyle, gerçek anlamda tarihle, "yalan söylemeyen tarih"

ile tanıştırılıyoruz. Oysa aynı tarihin başka bir düzlemde başka türlü yeniden kurulmasına da eş zamanlı olarak veya kısa bir süre sonra tekrar tekrar davet edilebiliyoruz. Günümüzde popüler tarihçiliğin gündelik hayatımızda tuttuğu yer, görsel veya yazılı yayıncılık sektöründeki baş döndürücü gelişmeler sayesinde gittikçe ilginç bir hâl almaktadır. Yakın veya uzak tarihle ilgili her gün karşımıza çıkarılan yeni bilgiler geçmişle ilgili bildiklerimizi sarsarken, bize garip bir haz veriyor. Eninde sonunda bizden gizlenen gerçeklerin aslına ulaşmamız, kendisinden hiçbir şey gizlenemeyen "tarih" diye bir üstün aklı inceden inceye işliyor. Birileri geçici olarak atlatabilir o tarihi, ama eninde sonunda tarihin bütün gerçekleri bütün çıplaklığıyla karşımıza çıkarır. O yüzden tarih kendisine güven duyulan bir tür yeryüzünün genişletilmiş hesap günü işlevini yerine getiriyor. Bir tür seküler ahiret rolü oynaması bekleniyor belki.

Muhtemelen birçoğu için böylesi bir anlam yüklemesi bilinçli olarak yapılıyor da değildir ama tarih hakkındaki algı, tarih bilgisinin yaşadığı bu patlama tarzından böylesi bir rol yüklemesiyle şekilleniyor. Bugün telafi edemediğimiz ve kendimizi aklayamadığımız birçok haksızlığa, yanlış anlaşılmaya maruz kalmış olsak da tarihin adaletinin eninde sonunda tecelli edeceğine ve aslına uygun olarak ortaya çıkaracağına dair bir iyimserlik besliyoruz. İşin aslı, tarihin çoğu zaman, bugün yaşanmış bir haksızlığı tam olarak düzeltmek üzere yaşandığı andan daha güçlü bir biçimde devreye giremediğidir. Sonraki zamanlarda belli bir olaya yönelen ilgi o olayla ilgili bir adalet arayışının aslını bizim istediğimiz gibi yani işin değil, tarihsel ilgi anının kendi bağlamı ve istemleriyle ilgili olarak ortaya çıkar. Kimse geçmişe, geçmişteki bir olayı

aydınlatmak üzere değil ancak bulunduğu zamandaki tartışmalarla ilgili gördüğü için gider. O yüzden tarih hakkında ortaya konulan veriler tarihe dair adil bir değerlendirmeyle bitmez, daha ziyade bugünden bakanların her bakımdan güçleriyle mütenasip yeni bir değerlendirmenin geçerli kılınmasını sağlar. Tarih bilgisinin bu maluliyetinin farkında olunduğunda ise belki o zaman tarih bilgisi ile sağlıklı bir ilişki kurulabilir. O takdirde belki tarihe, hiçbir delile dayanmaksızın, sadece kendi "yaratıcı muhayyilemizle" isnat ettiğimiz bütünlükler ve istikametlerle tarih metnini bir şiddet kaynağı olmaktan çıkarabiliriz.

İslam'ın temel kaynaklarında, Kur'ân ve hadislerde tarih bilgisi hakkında çok temel bir tutum telkin edilir. Geçmişte olanlara fazla takılmamak, geleceğe bakmak, tarihin derinliklerinden kendimize yeni davalar devşirmemek. Hele bugün yaşamakta olanlara hiçbir sorumluluk yüklemeyen olayları aradan geçen birkaç nesil sonra insanların eşeleyip kendilerini bir "yüzleşme" yükünün altına sokmanın pek prim yapmadığı görülür. Her nesil kendi sorumluluğunu kendisi taşır ve "geçmişte her ne olmuşsa onları yaşayanları ilgilendirir, onların hesapları kendilerine, yaşayanlara onların hesabından bir şey düşmez."

Geçmişteki olayların mahkemesine takılıp kalmanın bir anlamı yoktur, bu mahkemeleri ne kadar objektif bir biçimde kurmaya kalkışırsanız kalkışın oradan bir adalet çıkarma şansınız kalmamıştır. Bu adaletin arayışı içinde olmak bir bakıma tanrısal bir istiğna hâli olarak nitelenebilir. Tarih hakkında böylesi bir kayıtsızlığın telkin edilmesinin çok anlamlı ve çok işlevsel bir tarafı yoktur. İnsanları geçmişe takılıp kalan ve geçmişten bugüne halledilmemiş ve halledilmesi mümkün olmayan davalar getirmek yerine bugünün insanını kendi dünyasını an-

lamlı bir biçimde kurmaya davet eder. Bu, bir yaşam kalitesi açısından son derece olumlu bir değer. Aksi durumun ciddi bir hastalık olduğu bile söylenebilir.

Gerçekten de geçmiş nesillerin, ataların yarım bırakmış olduğu hesaplardan bugüne bir şeyler taşıma üzerine bir hayat adamak, bu uğurda kan davaları gütmek, tekrar tarihsel bir durumun restorasyonu gibi özünde Siyonist nitelikli amaçlara takılmak bugünün hayatını çekilmez kıldığı gibi tarihi bugün için kaçınılmaz olarak şiddet içeren ve üreten bir metne dönüştürüyor. Aynı şey tarihe belli bir felsefe eşliğinde bir bütünlük ve istikamet yakıştırarak o bütünlüğün tutarlı görülen bir bölümünü bugünün veya geleceğin dünyasına yaşatmaya çalışma çabaları için de geçerlidir. Geçtiğimiz yüzyıl içinde yaşadığımız faşist, sosyalist veya genel olarak modernist türden totaliter rejimlerin felsefi kökeninde böylesi bir tarih anlayışı yatar. Oysa İslam, insanları ısrarla ataların dünyasından ayırıp bugünün dünyasına gelmeye davet eder. Bunun için tarih bilgisinin detay tartışmalarına girmeye yanaştırmıyor. Geçmiştekilerin hesabı kendilerine diyerek geçmiş hakkındaki bazı duyarlılıkları da zedelemiyor. Ama herkesin kendi sorumluluğu olduğunu anlatan bu "bugüne dönüş", İslam'ın bireysel veya güncel sorumluluk anlayışına dair çok pozitif bir değerdir.

Belki bundan dolayı Kur'ân'ın tarih bilincinin modern anlamıyla çok zayıf olduğu iddiası ileri sürülmüştür (Watt, 1988). W. Montgomery Watt'a Kur'ân'da tarihsel olaylara dair verilerin çok zayıf olduğunu düşündürten veriler konusunda doğrusu bir savunma konumuna geçmenin anlamı yoktur. Burada Kur'ân'ın bilimsel anlamda tarih vurgusunun neden bu kadar zayıf kaldığının hikmeti üzerinde düşünmek evladır. Buna rağmen özellikle

Peygamber sonrası İslam tarihçiliğinin "Peygamber'e yalan isnat etmemek" duyarlılığı altında tarihte eşi benzeri görülmemiş bir titizlikle kaydedilmiş olduğunu da belirtmekte fayda vardır. İlk dönem İslam tarihçiliği, İslam'ın ilk dönemine dair bütün kayıtları hadis nakletmeyle ilgili bilgiyi sağlama alma yöntemlerinin tamamını kullanmıştır. Rivayeti nakledenin güvenilirliği, rivayet zincirinin sağlamlığı, rivayetin akla ve gerçeğe uygunluk düzeyi hadis nakli için geliştirilmiş sağlama alma yöntemleri (cerh ve tadil) ile tarihyazımı konusunda çığır açıcı bir düzeyi geliştirmiştir. Bu açıdan Kur'ân'ın tarih bilgisine bakışında modern anlamda tarihsel bilgiyi önemsizleştiriyor gibi görünen ve asıl dikkatleri geçmişteki olaylardan günümüze olumlu anlamda kalan ibretlik duruma çeken bu normlara rağmen, Müslümanların tarih konusunda tamamen kayıtsız kalmış olduklarını söyleyemeyiz. Bu kayıtsızlık büyük ölçüde Hucurat suresinde ifade edilen "size bir fasık bir haber getirirse araştırınız" ayetiyle veya "kim söylememiş olduğum bir şeyi bana isnat ederse cehennemdeki yerini hazırlasın" hadis-i şerifinin işlemiş olduğu bir duyarlılığa dayanıyor. Bu duyarlılığa rağmen geçmişle ilgili haberlerin doğruluğunu yine de Allah bilir ve insanın bu bilgiden yana payına düşen son kertede zanni bilgiden başkası değildir. Dolayısıyla tarih hakkındaki bu gerçekçi bilincin tarih biliminin daha az gelişmesine değil tarihsel olarak daha fazla gelişmesine katkıda bulunmuş olduğunu söyleyebiliriz. Elinizdeki kitabın da tarih ve tarihyazımı hakkında yer yer agnostizme varan bir tutumu varsa da tarihi gereksizliğe mahkûm eden bir yaklaşımı asla yoktur. Aksine tarih biliminin kendine özgü insanî doğasına işaret eden yanıyla bu konudaki bilgiyle insanın kendi hakkındaki bilgisinin (özdüşünümselliğinin)

geliştirilmesine bir katkı olarak değerlendirilmeyi arzulamaktadır. Tarih bilgisi insanın bizatihi kendisi hakkındaki bilgidir. Bu bilginin doğası hakkındaki bilinç, insanın kendisi hakkındaki bilincinin de ifadesidir.

Aristo'dan beri gelişen ve Aydınlanma döneminden itibaren de güçlü bir eğilim hâline gelen bir yaklaşım, doğa bilimlerini tarih bilimlerinden daha nesnel, daha doğru bilgi sayıyordu. İnsanın kendisi dışındaki dünya hakkında daha nesnel bir bilgi üreteceği düşüncesi modernist epistemolojinin de en önemli varsayımlarından birini oluşturmuştur. Oysa Vico'dan Dilthey'e, oradan da felsefi hermenötiğe uzanan güçlü bir eleştirel damar, insanın bizzat kendi ürünü olması dolayısıyla tarih hakkındaki bilginin insanın çok daha vakıf olabileceği bir bilgi olarak değerlendirilmiştir (Göka, Topcuoğlu, Aktay, 2005). Burada tarih hakkındaki bilginin daha doğru olması basitçe tarihyazımı kabilinden kaydedilen olayların daha doğru olması türünden bir önermeden bahsetmiyoruz. Aksine insanın kendi yapıp etmeleriyle ilgili olarak, insanın kendi zaaf ve güçleriyle ilgili olarak, kısacası insanın kendi fâniliği hakkında ürettiği veya ulaştığı bilginin daha elde edilebilir bir bilgi olmasıyla ilgili bir durum söz konusudur. Kendini bilme imkânı elinin altındadır insanın. Bu bilgiye ulaşabilmek için sadece kalp ve gönül kulağını açması, kendini dünyanın merkezine koymaması, varlık zinciri içindeki mütevazı yerini anlaması yeterlidir. Kendini bildiğinde, kendi sınırlarına vakıf olduğunda başkasını da Rabbini de dünyayı da bilmeye daha fazla yaklaşır. Tarih bilgisi bizzat insan bilgisidir. İnsan kendini bildiğinde tarih içindeki yerini de bilir ve kendi emeğinin tarihteki rolüne dair aşırı yüklemelerden kaçınır. Bu açıdan tarihbozumu aslında insanı çok daha sağlıklı bir ta-

rih bilgisine yaklaştırır. Tarihbozumu tarih bilgisinin restorasyonuna hizmet etmiş olur.

Elinizdeki kitap tarih hakkında, bir vahye dayanılmadığı sürece, agnostik bir tutumun en sağlıklısı olduğu inancıyla on yedi yıla yayılan bir sürede değişik dönemlerde değişik vesilelerle yazılmış yazılardan oluşuyor. Kitapta bu nedenle yer yer tekrarlarla ve bir sistematik eksikliğiyle karşılaşılabilse de tarih hakkında genel anlamda bir tutum değişikliğinin bulunmadığı takdir edilebilir. Tarih bilgisinin hayatımızda nasıl bir yer tuttuğuyla ilgili sosyolojik bir yaklaşımdan hareket ediyor. Bu da tarihin geçmişte gerçekte neler olup bitmiş olduğundan ziyade bugün geçmiş hakkında benimsenen veya seçilen verilerle inşa edilen tarihin günümüzün hangi bağlamlarıyla belirlendiğiyle daha fazla ilgilenmeyi gerektiriyor. Geçmişin bir ânında neler olmuş olduğuna dair sayısız hikâyeler kurulabilir, kurulmaktadır da. Geçmiş hakkındaki dağınık bilgileri tutarlı ve bütünlüklü bir hikâye etrafında toplamayı sağlayan günümüzün dertleri, ilgileri ve çıkarları incelenip çalışılmak üzere tarihsel verilerden daha fazla ilgiyi hak ediyor. Diğer yandan insanın bütün ideolojik eğilimlerinin yansıdığı bir alan olarak tarih bilgisi insan hakkında düşünmek ve çıkarımlarda bulunmak için bütün verileri sağlıyor. Kitaptaki yazılar bu temel varsayımlardan hareket ederek tarih bilgisinin insanlık durumuyla ilgili boyutlarına ışık tutuyor.

Kitabın "Tarihbozumu ve Tarih Bilinci" başlıklı yazısı daha önce *Tezkire* dergisinde (Sayı 20, 2001) ve daha sonra *Tarihin Sonu mu?* başlıklı Mustafa Aydın ve Ertan Özensel'in derledikleri bir kitapta yer aldı (Vadi Yayınları, 5. Baskı, 2005). Yazı tarih ile millet ve devlet arasındaki ilişkiye dikkat çekerek "ortak tarih" söyleminin bir mille-

tin inşasındaki önemini irdeliyor. Genellikle "tarih bilinci" kavramının da insanın tarihselliğine dair bilgece bir bilinç düzeyinden ziyade yine ideolojinin cenderesine sokulmasının bir yolu olarak insanların istenilen tarih hikâyesinin içinde bir figürana dönüştürülmesinin bir aracı olarak kullanılmasına hizmet ettiğine dikkat çekiliyor.

"Tarihin Sosyolojisinden Antropolojisine: Fenomenolojik Bir Yaklaşım" başlıklı yazı Ramazan Yelken'in derlediği *Tarih Sosyolojisi* (Vadi Yayınları, 2007) isimli kitapta yer aldı. Yazıda tarihin kendinde bir varlığı olmaktan ziyade insanların kolektif zihinlerinde kurulan yanlarına dikkat çekilerek tarihi anlamanın yolu olarak geçmiş vakalara gitmektense tarihi bugün şu veya bu yolla algılayan insanların zihinlerine fenomenolojik bir yolculuğun daha işlevsel olabileceği anlatılıyor. Şu veya bu şekilde kurgulanmış bir tarih metninin veya hikâyesinin bir tür teolojik anlayış gibi toplumsal rolünü oynayabildiği ve bir sosyal aktör olarak işlediği bu yolla görülebilir. Aynı kulvardan devam ederek, "Tarihin sonuna geç kalmak mümkün mü?" sorusunun sorulduğu yazıda tarihin sonu tartışmaları veya tarihe yetişmek, tarihe gecikmek gibi deyimlerle tarihin nasıl bir toplumsal mühendislik çabasının söylemsel malzemesi olarak kurgulanabildiğine dair tezler ileri sürülüyor. Yukarıda değinilen *Tarihin Sonu mu?* isimli kitapta yayınlanmış olan yazıyı "Eskatolojilerin Sonundan Çatışmanın Devamına" başlıklı bir yazı izliyor. Murat Yılmaz'ın derlediği *Medeniyetler Çatışması ve Samuel P. Huntington* isimli kitapta (Vadi Yayınları, 1998) daha önce yayımlanmış olan bu yazıda da Tarihin Sonu söyleminin bir tür kıyamet söylemi olarak daha önce ilan edilmiş olan ideolojinin sonu, sanayi toplumunun sonu veya benzer tarihsel sonlarla aynı dili

konuşan bir tür Eskatoloji söylemi olduğuna atıfla, esas bu tür son söylemlerinin de sonuna mı gelinmiş olabileceği soruluyor. "Metin, Tarih ve Şiddetin Kaynakları" başlıklı sonraki yazı da *Milel ve Nihal* dergisinde (Cilt 4, sayı 3, 2007) yer almıştır. Bu yazıda da dinsel metinlerin şiddet içerme ihtimali üzerine yürütülen tartışmaları bir kenarda tutarak farklı bir tarih algısı veya anlayışının da dinsel metinlerden beklenen bu şiddeti içerme ihtimali üzerinde duruluyor. Kuşkusuz Popper'in açık toplumlarının karşıtı olarak totaliter toplumların zihniyetini belirleyen bir teoloji gibi çalışmıştır tarihselcilik. Bu noktada metni, şiddet üreten bir sosyal aktör olarak düşünülebilir.

Kitabın tarihyazımı konusunda bir bakıma uygulamalı bölümlerinden biri Osmanlı tarihyazımı üzerine olanı. Tarihi, geçmişin aydınlatılmasından ziyade gelecek için bir atılım olarak düşündüğümüzde, Osmanlı tarihinin de geçmiş için değil gelecek için yazılan bir projenin parçası olduğunu daha kolay düşünebiliriz. Ancak gelecek için Osmanlı tarihini nasıl yazmalıyız veya nasıl yazmaktayız? Değişik dönemlerde Osmanlı üzerine yazılmış değişik tarih tezlerinin dönemin siyasi veya küresel koşullarından nasıl etkilenmiş olduğunu göstermek bu açıdan ilginç olabilirdi. "Yarınlar İçin Osmanlı Tarihi: Osmanlı'da Hukuk ve Meşruiyet Üzerine Bir Tarih Sosyolojisi" başlıklı yazı daha önce *Yeni Türkiye* dergisinin Osmanlı'nın kuruluşunun 700. Yıldönümü özel sayısında (1999) yer alan yazıyı kitapta tarihbozumu ile ilgili ileri sürülen tezlerin bir uygulamalı çalışması olarak aldık.

Bir sonraki bölümde Cumhuriyet tarihinin yazımı konusunda benzer bir uygulama örneği okunabilir. "Cumhuriyet: Bir Hiper-Gösteren" başlıklı yazı 75. Yılında Cumhuriyet üzerine ön plana çıkan cumhuriyetin tarihyazımı

ile ilgili söylemlere eleştirel bir yaklaşımda bulunuluyor. 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in söylemlerinde bir açılışta lüks bir oteli, Beethoven'in 9. Senfonisi'ni veya zaman zaman atletik vücutlu bir genç kız veya erkeği, bazen bir traktörün cismani varlığında temsil edilebilen Cumhuriyet'in bir tek eşitliği ve cumhur egemenliğini temsil etmediği bir dönemde yazılmış yazı ilk olarak yine *Yeni Türkiye* dergisinin 75. Yılında Türkiye Cumhuriyeti özel konulu sayısında yayımlanmıştır (1998).

Cumhuriyet döneminin tarihyazımıyla ilgilenmişken, bu dönemde laikçi söylemin gerekçelerinden biri olarak tesis ettiği din istismarı söyleminin eleştirel bir analizi yer alıyor. İstismar kavramının siyasetsizleştirici ve her tür dava bağlılığına karşı kolayca işletilen bir töhmet edebiyatı olarak ele alınması, Türkiye'de laikçi ideolojinin nasıl yerleştirildiğine dair anlamlı bir örnek olarak değerlendiriliyor. "Cumhuriyet Döneminde Din Politikaları ve Din İstismarı" başlıklı bu yazı da *İslâmiyat* dergisinde (sayı 3, 2000) yayımlandı.

Sonraki iki bölüm *Yeni Şafak* gazetesi, Konya'da çıkmakta olan *Elçi* dergisi ile *Memleket* gazetesinde yayımlanan ortak temalı yazı ve söyleşilerden oluşuyor. "Soykırım Tarihçiliği ve Tarihin Şehvetli Hadımları" başlıklı bölümde yer alan yazılar bir yandan 1915 yılında meydana gelen olaylara dair günümüzde parlamentoların verdiği ve her türlü tarih araştırmasını ve tartışmasını bitiren kararlar, bir yandan da aynı parlamentoların dumanı tütmekte olan bir katliam olarak Bosna Savaşı'nda Müslümanlara reva görülen zulme karşı sergiledikleri anlamlı suskunluk yan yana konuluyor. 1915 yılında neler olmuşsa bunların hesabının bugün görülmeye çalışılmasının insanlık vicdanı ile olan ilgisi, belki inanmak istediğimiz ama ne yazık ki

pek olmayan bir ilgi. Soykırım söylemlerinin ekonomi-politiği kuşkusuz çok daha fazla belirleyici oluyor. 1915'e dair ne yeni bir belge bulunmuş ne de bu konudaki araştırmalar tarihçileri belli bir yere getirmiştir, ama bir anda bütün dünyanın bilhassa parlamentolarında gündeme gelen tasarılarla yeni bir tarihsel keşif atmosferine giriliyor. Bir anda tarih yeniden yazılıyor. Doğru veya yanlış demeden, bu örneğin tarihyazımının bugüne ait bir mesele olduğu gerçeği için bundan daha iyi bir örnek olamaz aslında. O yüzden doksan sene kadar önce yapılmış bir olay hakkında oluşan bir kesin yargı ile bugün yaşanmakta olan apaçık bir haksızlık karşısındaki kayıtsızlık örneğini (Srebrenitsa) yan yana koymak basit bir çifte standart teşhiri veya söyleminin ötesinde tarihin mahiyetine dair bir örnekleme olarak görülmelidir. Tarih sadece bugün yazılmıyor, bugün birbirinden çok farklı tarihler de yazılabiliyor ve hangi tarihin daha geçerli olacağına da genellikle bugünün güçlülerinin seçimi karar veriyor.

Tarihi ibret alınacak bir vesile olarak gören kültür için tarihin dışında da ibret alınacak çok şey vardır. Sadece tarih değil tabiatta, sivrisineğin yaratılışında, yıldızların, Ay'ın ve Güneş'in göklerdeki muhteşem duruşunda, talihin insanlar arasındaki deveranında ibretler yani ayetler vardır. İbret bizatihi hayatın karşılanma biçimidir zaten. Hayatın her ânında Allah'ın varlığına ve sıfatlarına dair bir ayet görmek kalp gözünü ve kulağını bunun için açık tutmakla ilgilidir. Tarihte ayetler bulmak, yine de dünyada ayetler bulmayla nispeten daha çok karşılaştırılabilir. Ne de olsa küreselleşme dediğimiz bir süreci yaşıyoruz ve bu süreçte varlığın zamansal algısının yerine mekânsal algısının yani tarih yerine coğrafyanın öne çıktığı, tarih olarak dizayn edilmiş varlık hiyerarşisi yerine coğrafi ko-

numlarına göre sıralanmış bir toplumlar hiyerarşisinin göze çarptığı bir yere geliyoruz. Modernizm veya modernleşme, zamansalcı veya tarihselci bir yaklaşıma dayanıyorsa küreselleşme de daha ziyade mekânsal veya coğrafi bir yaklaşıma dayanıyor. Zaman-mekân karşıtlığı mekân lehine yeni bir evreye girmiş oluyor. Bunun bazı getirileri olabilir. Modernist bir yaklaşımla aralarına tarihsel bir mesafe konulmuş bulunan Doğu-Batı dünyaları küresel bir mekân dizilişi içinde, gelecekte de olsa, aynı zaman içinde eşitlenme imkânı bulmuş oluyorlar. Oryantalizm ve oksidentalizm tartışmaları bu anlamıyla tarihselci yaklaşımlara çapraz bir dalış için anlamlı fırsatlar sunuyor. Bu bağlamda "Coğrafyadan İbret Almak" başlıklı bölüm altında yine *Yeni Şafak* gazetesinde yayımlanmış bazı gezi yazıları ile *Marife* dergisinde yayımlanmış olan oksidentalizm üzerine bir söyleşinin münasebetini kurabiliriz.

Aynı bölümde diasporik algıyı da bir tür tarih bilinci olarak ele aldık. Diasporik duygu, insanların koptuklarını düşündükleri kökenlerine dönünceye kadar bütün hayatı geçici, anlamsız ve iğreti karşılamalarına yol açan bir sürülmüşlük duygusu, idealize edilen ve bir şekilde uzak kalınan bir "altın çağ" dolayısıyla tarihsel bir okumayla ilgilidir. Hayatın nihai telosunun o ideal çağını tekrar yakalamaktır. O çağ kendiliğinden gelmeyecek ve oraya yani "Zion"a gitmek için dünyanın bütün şartları zorlanacaktır. Diasporik duygu kaçınılmaz olarak bir tür Siyonist ütopyacılığı da getirir ve tarihin şimdiye kadar kendi doğal mecrası içinde akmamış olduğunu varsayar. Tarih bir geriye gidiş, bir çöküş veya bir sürgünün tarihidir ve tekrar kendi mecrasına döndürülmelidir. Bu diasporik duygunun izleri, biraz zorlandığında Türkiye'deki birçok siyasi

eğilimde bulunabilir. Bu eğilimlere bu kavramsallaştırma eşliğinde eleştirel bir bakış, diasporik duyguya karşı siyasal davranışı konuşlandırarak tamamlanabilirdi. Burada "Türkiye'de Bir Tarih Bilinci Olarak Diasporik Duygu" başlığıyla yer alan makale ilk olarak 1999 yılında ODTÜ'de gerçekleşen VI. Sosyal Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuş, daha sonra da *Avrupa Günlüğü* dergisinin 4. sayısında (2003) "Türkiye Diasporaları ve Güneydoğu'da Göç" başlığı altında yayımlanmıştı.

"Ve Tarih Başladığı Yere Döner" başlıklı yazı *Tezkire* dergisinde (sayı 29, 2002) yayımlanmıştı. Dünyanın Orta Doğu'ya yoğunlaşan ilgisini anlamanın bir yolu, Avrupa merkezciliğin bir yapısökümünden geçiyor. Kudüs'ün, Siyonizm'in, medeniyetler çatışmasının bir alanı olarak Mezopotamya veya Orta Doğu'nun güncelliği dünyanın Avrupa merkezli okumasının ilginç bir alternatifini oluşturuyor. Avrupalıların bile Kudüs'te takılıp kalmış olan ve hepsinin tarihteki sınırlı sayıdaki birleşmelerindeki en önemli vesile olan Haçlı Seferleri'nin bir hedefi olarak Mezopotamya'nın merkezîliği bir bakıma Avrupa merkezciliğinin sahiciliğini sorgulamayı gerektirmektedir. Kendini modern tarihyazımında merkeze oturtmuş olan Batı'nın da kalbinin orta yerinde Orta Doğu ve Mezopotamya bütün tarihsel hadiseleriyle durmaya devam eder.

Yine *Tezkire* dergisinde (sayı 4, 1993) yayımlanmış olan "Tarihler içinde Tarihsiz Olmak" başlıklı yazı, tarihselliği modern gerçekliğe teslim olmanın normatif bir kodu olarak öneren teolojik bakışa bir cevap oluşturmak üzere yazılmıştır. Tarihselliğimizin gerektirdiği bir İslam yorumu ihtiyacı elbette ki vardır, ama bunun için önce nasıl bir tarih içinde yaşıyor olduğumuza bizim karar vermemiz gerekiyor. Başkalarının tarih okumaları ve yorum-

ları bütün reçeteleri de içerir. Tarihin nesnel bir okuması olmadığını gördüğümüze göre yaşadığımız tarihin kendimizce okunmasının da önemini anlamış olmamız gerekiyor. Bu temel güç ve yaşam tarzına uyum sağlanması gereken bir sağcı ilke olarak benimseme tehlikesi vardır. Verili şartlarda İslam adına itiraz edilecek çok daha fazla şey varken, tarihselliğin bu bağlam içinde bir uyumcu baskıya dönüşmesi mukadder olur. O yüzden bize kader gibi sunulan tarihe mahkûm olmadığımızı anlamak için tarihin çoğulluğunu vurgulamak ve tarihler içinde tarihsiz kalmamak gerekiyor. Tarihsel bir seçeneğe sahip olduğunu bilmek ile siyaset arasında doğrudan bir ilişki de vardır.

Böylece her yazının kendine özgü küçük hikâyesiyle bu kitabın ana hikâyesine bağlandığını düşünebiliriz. Yapısökümcü bir okumaya karşı bu hikâyenin tabii ki yapacağı fazla bir şey yoktur. Her birinin özel yayımlanma hikâyesi dolayısıyla bu yazıların bir araya gelmesi, ilk yayınlandığı yerlere karşı bir teşekkür ve vefa borcunu ifayı gerekli kılıyor. Bu nedenle *Tezkire* dergisini beraber çıkardığımız bütün arkadaşlar ilk teşekkürü hak ediyorlar. Ahmet Çiğdem, Ercan Şen, Erol Göka, Murat Güzel, Nuh Yılmaz, Cemalettin Haşimi, Ahmet Demirhan, Şerif Esendemir, Hatem Ete ve isimlerini tek tek sayamadığım birçok arkadaşın bulunduğu *Tezkire* dergisi ortamında yazılar sadece yayımlanmadı, düşünüldü ve yazıldı da...

Tarihin Sonu mu?, Tarih Sosyolojisi ve *Medeniyetler Çatışması ve Samuel P. Huntington* isimli derlemelerinde yer alan yazılar dolayısıyla Selçuk Üniversitesi Sosyoloji bölümünden değerli mesai arkadaşlarım Prof. Dr. Mustafa Aydın, Doç. Dr. Ertan Özensel ve Doç. Dr. Ramazan Yelken'e ve Dr. Murat Yılmaz'a, yazıların soruları üzerine

ortaya çıkmalarına vesile oldukları için teşekkür ederim. Yine *Avrupa Günlüğü* dergisinin genel yayın yönetmeni Kemal Aykut, *Milel ve Nihal* dergisinin genel yayın yönetmeni Şinasi Gündüz, *Elçi* dergisinin genel yayın yönetmeni Sami Aldur, *Marife* dergisinin editörü Fethi Ahmet Polat ve *Yeni Türkiye* dergisinin genel yayın yönetmeni Hasan Celal Güzel de yine yönelttikleri sorularla o söyleşi veya yazıların oluşmasına gerçek anlamda vesile oldular.

Yasin AKTAY
Ekim 2010/Konya-Ankara